

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФУНКЦІЯ МЕТАФОРИ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО
МИСЛЕННЯ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ»**

Виконала: студентка Ukr1-M20z групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
Гордей Валентина Віталіївна

Керівник: Рарицький О.А., доктор
філологічних наук, професор кафедри історії
української літератури та компаративістики

Рецензент: Кеба О.В., доктор філологічних
наук, професор, завідувач кафедри
германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Метафора в структурі художнього твору.....	9
1.2. Метафоричні образи як модуси самоідентифікації в творах українських шістдесятників.....	14
Висновки до розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЯ МЕТАФОРИ В СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ.....	23
2.1. Метафори на означення прагнення нації відбутись у структурі вірша Дмитра Павличка.....	23
2.2. Метафорично-опозиційна пара пам'ять / забуття у творах Ліни Костенко.....	34
2.3. Метафора як точка перетину символічно-узагальненого і життєво-конкретного начал в ліриці Івана Драча.....	42
Висновки до розділу.....	60
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТНЬОЇ ЛАНКИ.....	62
3.1. Основні принципи аналізу поетичного твору.....	62
3.2. Метафора як троп художньої літератури: особливості вивчення.....	68
Висновки до розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Часи духовного очищення від сталінського тоталітаризму або так звана «хрущовська відлига» проявилися з'явою нового літературного покоління, відомого під назвою «шістдесятники».

Як відзначив В. Стус у статті «Зникоме розцвітання», шістдесятництво в критиці було названо другим після модерністської епохи 20-30-х років національним відродженням. Його точніше можна було б означити новою спробою національно-культурного відродження, оскільки «ренесансні» ідеї не були розгорнуті повною мірою» [63, с. 4–5].

«Характерною ознакою національно-культурного відродження з іменем «шістдесятництво» було також намагання реабілітувати художні досягнення «Розстріляного відродження» і створити цілісну історико-літературну реальність,» – зазначив В. Медвідь [43, с. 109–110]. Він виділив такі ознаки «нової хвилі:» «...світоглядне звільнення письменника з-під влади тоталітарної ідеології, утвердження гуманістичного світобачення, відродження репресивного національного почуття, а з ним національно-романтичної ідеї, спроба створення нової національної міфології, культестетики і культури, актуальність незаангажованого мистецтва, свободи творчості» [43, с. 112].

Н. Зборовська, аналізуючи українську прозу цього періоду, відзначає: «Шістдесятництво постало в історії української літератури як дволике, перехідне явище. З одного боку, від ранніх шістдесятників відбрунькувалися політики, а з другого боку, – митці» [25, с. 27].

«Політики будували тіло держави, митці – її душу. Репресії зашкодили «чистоті експерименту», і ми не знаємо, хто із шістдесятників повністю відійшов у літературу, а хто у політичне підпілля. Бо ті, кого «взяли», ставали автоматично й остаточно політиками», – так оцінює Ірина Жиленко в щоденнику ситуацію з політизацією шістдесятництва [21, с. 42].

Р. Корогодський схарактеризував особливості представників цього покоління: «Шістдесятники – це люди різного особистого досвіду, різних психологічних установок, різного рівня обдарування, культури, об'єднаних єдиним – усвідомленням себе національною інтелігенцією. Ота малочисельна група була об'єднана включно громадянським самоусвідомленням, внутрішнім заангажуванням кожного і дружніми взаєминами, симпатіями всіх до всіх. І як то не раз бувало в історії, в одному місці і в один час зібралися напрочуд цікаві люди, активні особистості. Кагорта талановитих митців. Серед них Ліна Костенко, Алла Горська, І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, Л. Танюк, брати Михайло та Богдан Горині, О. Заливаха, В. Чорновіл, В. Симоненко, В. Стус та багато інших» [25, с. 5].

Кількість праць, присвячених вивченню творчого доробку шістдесятників, свідчить про неослабний інтерес до нього і визначає актуальність нашого дослідження. Досліджуючи творчість шістдесятників із сучасних літературознавчих позицій, спостерігаємо в творах митців наявність роздумів про конфлікт поколінь, конфлікт часу й людської природи, мотив самовизначення, самоздійснення людини в бутті через категорії часу й простору. У літературному дискурсі визріла потреба прочитання творів шістдесятників з точки зору творення в ній художньої моделі світу, де об'єдналися національні знаки – символи з неперебутніми кодами світового історичного та культурологічного контексту.

Новим аспектом у дослідженні цієї теми стане розгляд метафоричного творення поетичних образів на означення смислової наповненості антропологічної категорії *бути собою*, ключової в системі цінностей шістдесятників. Саме Л. Тарнашинській належать перші напрацювання з цієї проблеми, зокрема дослідниця наголошує, що українське шістдесятництво актуалізувало екзистенційну проблему «здатності бути- собою», за Гайдеггером. Поезія, віддзеркалюючи нерв громадянської напруги й високі реєстри національного болю, диктувала стиль мислення й визначала художньо-стильову палітру тих, хто вибирав між дилемою «Можна жити, а

можна існувати, / Можна думать – можна повторять» (В. Симоненко). У шістдесятників дієслово бути трансформується в метафору «вибухати» і наповнене внутрішнім відчуттям протесту, жагою перемін. Метафора вербалізується рядками І. Драча «Палаю – значить я живу!» та В. Стуса «Як вибухнути, щоб горіть?» [67, с. 34].

Питання походження метафори і її функції є проблемним. Цієї теми у лінгвістиці та поетології торкалися: О. Потебня [58], Р. Якобсон [79], М. Коцюбинська [34] та ін. Серед вчених-філологів вагоме місце належить Ю. Тимошенку, який опублікував працю «Феномен метафори: проблема давня і сьогочасна» [70]. Автор праці подає філософське, психологічне і лінгвістико-поетичне розуміння метафори. Праця об'єднує погляди на проблему різних науковців, розпочинаючи від Арістотеля, закінчуючи сучасними дослідженнями.

Не менш важливою є праця Л. Кравець «Метафора в лінгвофілософських теоріях ХХ ст.», у якій порівнюються лінгвістичні, філософські теорії метафори [35]. Кожний вчений намагається довести первинність метафори над прямим значенням слів, дослідити її походження.

Аналіз метафори у структурі поетичного мовлення письменників становить одну із найважливіших проблем у вивченні їхнього стилю, особливостей мови і творення образів. Треба зазначити, що функції метафор, особливо ж на означення смислової наповненості антропологічної категорії *бути собою*, досліджені наразі недостатньо.

Найвідомішими про творчість Д. Павличка є дослідження С. Барабаш «Поезія пісні» [1], М. Ільницького «Дмитро Павличко» [26], В. Лесина «Естетичні обрії поета» [37], О. Никанорової «В мені землі моєї кров» [47], І. Равліва «Тематичне й жанрове розмаїття Павличкової лірики 90-х» [59], М. Рябчука «Слово поета Д. Павличка» [61].

Проблем художньо-філософської структури людського досвіду через категорію часу торкається Л.Тарнашинська в статті «Час у творчості Ліни Костенко як темпоральний код структури людського досвіду» [69]; мотив

спорідненості людської особистості з національним всесвітом в поезії Л. Костенко розглядає С. Барабаш у статті «Філософія осягнення світу в ліриці Ліни Костенко» [2]; головні лейтмотиви лірики поетеси досліджує В. Панченко в статті «Поезія Ліни Костенко» [55]; І. Дзюба досліджує творчість Л.Костенко як органічну єдність її поезії, прози та публіцистики [10]; Д. Дроздовський пропонує відчитання багатьох культурологічних пластів людства в поезії Л. Костенко [17].

Зі всієї плеяди українських шістдесятників І. Драч був найрішучішим новатором поетичних тем і норм. Вустами молодого поета заговорило притлумлене сталінізмом космічне самоусвідомлення народу, його ренесансне світовідчуття, потреба відродитися, жити повнокровним духовним буттям, що не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

Найскладніший та найцікавіший експеримент поета відбувся в галузі метафоричного мислення. Розмаїття метафоричних перетворень у віршах митця розширило діапазон українського поетичного слова і вивело українську поезію на рівень світових здобутків. Творча палітра митця увібрала в себе все, створене попередниками не лише в галузі поезії, а й живопису, музики. Цей мистецький синкретизм визначив багатостильовість творчої манери І. Драча, що ще й дотепер, попри розмаїтість досліджень творчого доробку митця, залишається недостатньо дослідженою.

Над аналізом художніх здобутків І. Драча працювали відомі літературознавці С. Єрмоленко [20], М. Ткачук [73], А. Ткаченко [72], М. Ільницький [27], Б. Олійник [50], П. Осадчук [51], М. Острик [52], Л. Новиченко [49], В. Панченко [56]. Однак необмежений потенціал метафори у віршах І. Драча ще далеко не вичерпаний у працях дослідників.

Дослідники різноаспектно розглядають творчість поетів – шістдесятників, але в роботі йдеться про системний аналіз функціонування метафор у структурі художнього мислення митців.

Мета роботи – з'ясувати роль та функції метафор у структурі художнього мислення поетів-шістдесятників.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання конкретних завдань:

- вивчити теоретичні основи функціонування метафори у структурі твору;
- визначити наявні індивідуально-авторські метафори у поезії митців;
- розкрити функції метафори на означення смислової наповненості антропологічної категорії *бути собою*, ключової в системі цінностей шістдесятників;
- з'ясувати особливості вивчення метафори як тропу художньої літератури.

Об'єктом дослідження є вірші зі збірок «Любов і ненависть», «Правда кличе», «Сонети подільської осені» Д. Павличка; вірші Л. Костенко зі збірок «Мандрівки серця» (1961), «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Річка Геракліта» (2011), публіцистика а також роман «Записки українського самашедшого» (2011); вірші І. Драча зі збірок «Соняшник» (1962), «Протуберанці сонця» (1965), «Балади буднів» (1967).

Предмет дослідження – функції метафори в структурі художнього мислення поетів-шістдесятників.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці О. Потебні [58], Р. Якобсона [79], М. Коцюбинської [34], Ю. Тимошенко [70], Л. Кравець [35] про походження метафори і її функції в лінгвістиці та поетології, а також дослідження Л. Тарнашинської [67], Н. Зборовської [25], І. Дзюби [8; 9; 10], А. Ткаченка [71; 72], М. Ільницького [26; 27], В. Панченка [55; 56], Д. Стуса [64], Д. Дроздовського [17], присвячені українському шістдесятництву.

Для реалізації поставлених завдань у роботі застосовано **методи** компонентного аналізу та синтезу, порівняльний метод, метод самототожності письменника, а також описовий та аналітичний методи задля огляду теоретичного матеріалу щодо теорії метафори.

Практичне значення роботи зумовлене можливістю подальшого використання одержаних результатів під час вивчення творчості українських шістдесятників у школі та при подальшому теоретичному осмисленні проблем поетики та філософських основ метафоричного мислення.

Апробація роботи. Матеріали дипломної роботи було апробовано на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2021 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок, з яких 82 – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Досвід вивчення протягом останніх десятиріч метафори промовисто засвідчує: інтерес до питань метафорології, що спалахнув у 60-х роках ХХ ст. у зв'язку з відродженням української поезії, не згасає й дотепер. О. Потебня називає метафоризацію законом, який забезпечує історичний розвиток мови. У метафорі немовби закладено генетичний код цілісності, що проявляється в неусвідомленому тяжінні до зближення, уподібнення, аналогії, єдності явищ, семантичних концептів, які на свідомому рівні не зіставляються. Тож не випадково З. Фройд пов'язував метафору зі сферою несвідомого.

Тоталітарна дійсність множила ситуації втрати себе. Особливо драматичним було становище В. Стуса. Будучи звільненим з роботи, з якою міг поєднувати й свій творчий потенціал, він не тільки втрачав «своє місце», своє «де» як останню сферу свободи, а й своє «Я», бо лише реалізація в соціальній сфері дає можливість людині зрозуміти: відбулася вона чи ні. У листі до П. Шелеста, який був написаний на межі років 1965–1966, В. Стус відверто закидав «філологам у погонах» злочини проти людини: «Ви забули про діалектику. Забравши в мене всі права, всього мене, ви тим самим і втратили мене. Інстинкт самозбереження увірвався, як налигач. Вам ні за що мене держати. Ви розумієте масштаби моєї волі?».

Така поведінка, коли людина одна стає до двобою зі злочинною системою, викликала метафору донкіхотства в образному полі творчості шістдесятників, яка не випадково опинилася в площині ідентичностей ідеального виміру. У шістдесятників вертикаль буття виразилась у метафорі устремління вгору і «пересікалася» горизонталлю самозаглиблення, самопізнання, усвідомленням своєї неповторності.

На право письменника бути самим собою посягала тогочасна ортодоксальна літературна критика – із цієї позиції було розглянуто дискусію щодо новаторства молодих митців початку 1960-х років.

За Е. Фроммом, тотожність «я», або самототожність, «відсилає нас передусім до категорії «бути», а не «мати». Шістдесятники обстоювали своє право *бути* через мову, *бути* в мові. У цьому розумінні самототожність може бути зреалізованою лише за умови, що людина відкрита для світу, для інших людей, здатна до повноцінного спілкування й самовіддачі. Так, головною думкою всієї творчості Л. Костенко є необхідність рецепції України в світі. У своїй лекції, прочитаній 1 вересня 1999 р. перед студентами Києво-Могилянської академії поетеса вжила метафору андерсенівського дзеркала, яке «мало надзвичайну властивість: все добре й прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне й погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим». Крізь таке спотворене віддзеркалення бачить себе й українська нація. Дефект головного дзеркала виявляє себе в наступних чотирьох спотворених відображеннях: 1) ганебна конфігурація «нація на колінах»; 2) «нація наша спить»; 3) Винниченкова фраза про те, що «історію нашу не можна читати без бромур», яка не формує почуття самоповаги і не сприяє становленню державності; 4) хибне твердження вищого ешелону влади про те, що «відродимо економіку, а тоді, мовляв, настане час духовного відродження, адже саме послаблення енергетики гуманітарної аури призводить до національної кризи.

Метафорами національної та особистісної ідентичності у шістдесятників та пізнішого їх поетичного вектора – постшістдесятників стали метафора дзеркала (Л. Костенко), метафора донкіхотства, процес «самособоюнаповнення» (В. Стус), та творити як тручати на гору Сізіфів камінь, або ж «орати метеликами» (І. Калинець), або ж бути «Ікаром на метеликових крилах» (В. Голобородько).

Об'єктом дослідження було обрано творчість «традиційних шістдесятників». Індивідуальний стиль Д. Павличка, наприклад, створюють метафори, складовими яких є душа, земля, сонце, зорі, море, слово, пісня, серце та інші. З архетипами землі, пшениці пов'язує поет одвічні принципи народної етики – повагу до праці, до хліба. У вірші

«Коли ми йшли удвох з тобою» порівняння є метонімією, коли зіставляються поняття, котрі не розмежовуються і переносяться назва частини (колосок) на ціле (труд – хліб – сакральні ритуали – кохання). Крім того, вжита метонімія свідчить і про перенесення явища на причину: зневага дівчини до людської праці стала причиною втрати до неї почуття з боку коханого.

В метафорах поета оживають фольклорні символи, міфологеми, лісові запахи, що маркують архіпелаг Гуцулію, а також кольори. Наприклад, кольорова семантика пісні «Два кольори», що стала народною і покладена на музику композитором О. Білашем, спирається на властивий фольклорній баладності драматизм. У другій строфі вірша розшифрування чорного й червоного на вишитій матір'ю сорочці здійснюється не через образи, а через поняття, також відбувається метонімічне перенесення символіки кольору на стан душі: «Два кольори мої, два кольори – / Червоне – то любов, а чорне – то журба». Мотив вишитої матір'ю сорочки червоним і чорним метафорично вплітається у мотив дороги: «Переплелись, як мамине шиття, / Мої сумні і радісні дороги». На думку югославського літературознавця А. Флакера, метафора «подорож життя» є однією з найпоширеніших у поезії ХХ століття.

Істинність слова передається через уособлений образ сонця (поетам сонце продає золоті пера). У вірші «Правда кличе!» змальовано символічну боротьбу між правдою та брехнею, виражену емоційними метафорами з окличними знаками «правда кличе!» та формулюванням принципової позиції шістдесятництва: «Ми, долаючи знемогу, / Мусимо брехню палить!». У вірші «Коли помер кривавий Торквемада» зображено не лише кривавий символ середньовічної Іспанії, а й образ радянської імперії після смерті Сталіна. Люди не раділи, не усміхались «навіть крадькома», адже усвідомлювали, що шлях до свободи ще дуже важкий, бо надскладним завданням залишається подолати систему: «здох тиран, – але стоїть тюрма!». Отже, метафорою всієї імперії у Д. Павличка став

образ тюрми, в якій свобода самовираження залишалася справою навіжених сміливців.

У вірші «О рідне слово, що без тебе я?!» метафори виступають в парі з метонімією. Зіставляються поняття, котрі не розмежовуються і переноситься назва частини (серце, пісня, відвага, прізвище, сила, сім'я) на ціле (рідна мова):

Моє ти серце, пісня і відвага,
І прізвище, і сила, і сім'я.
Ти вся душа нескована моя,
В найтяжчі дні – надія і наснага.

Відчайдушно протестує поет проти пасивного існування мови, порівнюючи такий стан зі сном – смертю, а книги, яких не читають – із незакопаною труною:

Тож не засни в запиленому томі,
В тій незакопаній, страшній труні –
Дзвени в моїм і в правнуковім домі!

Вірою в можливість нації *відбутись* наснажені метафоричні образи на означення душі. Метафора «душа – патетична лілея» наголошує на важливості для поета душевної чистоти й справедливості. Коли ж душа «тихо плаче», через те, що народні душі «ворожбою роздерті», то передає авторське прагнення до національного об'єднання.

Від образу душі невіддільний образ серця, бо він також є символом почуттів людини, її емоцій, а також виступає ядром її страждань і долі:

Свій біль через руйнівні процеси русифікації поет передає метафорично: «І вітер москвофільства сипав сіль / на серце...».

У «Сонетах подільської осені» змальовано образ душі тривожної. Метафора «тремтить моя душа» показує внутрішній стан людини за допомогою зовнішніх ознак. Поет прагне, щоб у тілі його нації померла душа пліснява й зів'яла, а натомість народилася міцна й ясна.

Жадання українського народу домогтися повної свободи своєї держави знайшли потужне втілення в сучасній ліриці Д. Павличка. В циклі «Мої свята» Д. Павличко відтворює хвилюючі спогади дитячого минулого, чистого сприйняття найбільших свят українського народу – Різдва, Великодня, Зелених Свят, Спаса. Та в кожному щасливому святі таїться трагедія власного роду і народу. Звертаючись на Різдво до розіп'ятого на хресті Господа, поет викликає з пам'яті образи борців, які йшли на жертвне розп'яття заради незалежності України – сотенного Спартана, розстріляного гестапівцями брата Петра, Василя Стуса, Валерія Марченка. Ці образи виростають до символу християнської самопожертви, метафоричного зображення розп'яття на українській Голгофі.

У щасливі й тривожні дні першого Майдану 2004 року Д. Павличко написав цикли поезій, які об'єднав назвою «Майдан» та «Помайдання». Закономірно, що творчість поетів-шістдесятників ХХІ століття маркує метафора Майдану як вияв свободолюб'я українського народу, як засіб втілення довгоочікуваної правди й донкіхотства, яким посьогодні залишаються вірними ці ідеалісти. Д. Павличко пророчо передбачив повторення Майдану: «Не тіштеся, ми вигоїмо рани, / Сльозами матерів, що правди ждуть; / Хто раз повстав, той сто разів повстане, / Знов дзвони великодні загудуть...». В результаті аналізу віршів Д. Павличка ми дійшли висновку, що метафора поета утворюється на «перетині» індивідуальних спостережень та універсальних цінностей і маркує його шлях до набуття істини.

Час як категорія вічного і час як категорія плинного, виражений метафорично-опозиційними парами втраченого / невтраченого часу, пам'яті / забуття, – і є тією наскрізною філософською віссю, довкола якої обертаються тематичні обшири проблематики в поезії Ліни Костенко.

Символи часу, долі, шляху, плуга, лану, розгалуженого родового дерева маркують в ліриці Л. Костенко ідеальний український простір. У вірші «Шлях» лірична героїня наділена рисами стоїцизму – переконанням

будь-що лишатися собою, йти своїм шляхом. Ріка, якої не видно під кригою, ріка, яка – всупереч усьому – пробивається до моря, – ось метафора, що стає наскрізною для всіх поетичних збірок Л. Костенко від 1957 до 2011 років, є маркером самоідентифікації півстолітньої творчості поетеси: «Ріка» (1957, зб. «Проміння землі»), «Над берегами вічної ріки» (1977), «Річка Геракліта» (2011).

У вірші «І засміялась провесінь...» (зб. «Проміння землі») метафора руху символізує динаміку весняної ходи і в розвиткові сюжету актуалізує філософську категорію часу як родової пам'яті. Самовизначення пов'язується з процесом входження особистості в контекст національної буттєвості.

Мотив знищених племен, що звучить у віршах «По – Лицю – Дощ» та «Іма Сумак» був наснажений у шістдесятників моральною та політичною актуальністю і сприймався як поетична метафора національного опору. Мистецтво – духовний виклик владі й відповідальність перед епохою.

Творчість – також втілення проблеми вічність – мить. В поемі «Сніг у Флоренції» метафора швидкоплинності слави та влади, символічно передана в образі статуї зі снігу, має свою дихотомічну пару, метафору-антитезу – «сад нетанучих скульптур». Це своєрідна форма вічності, «затриманої» в камені, мармурі.

Не менш гостро в Ліни Костенко звучить тема внутрішнього переживання часу. У вірші «Послухаю цей дощ» метафорично передана спроба зупинити в часі зроблене як прообраз самого митця: «Створити річ, створити річ, котра ніколи не розтане!». Невипадково діаспорний критик Остап Тарнавський вже у 1965 році інтерпретував лірику Л. Костенко в контексті нового гуманізму – повороту від абстрактної людини до конкретної, з її почуваннями, з охотою жити. Такий гуманізм стало можливим спостерігати і на Україні, і в інших придувлених тоталітаризмом країнах. Критик відзначив, що у 60-ті роки відбувся «метафоричний образ молодій поетці Ліни Костенко».

У збірці «Неповторність» (1980) метафорично відбився процес становлення особистості, апологія цільності й волі бути собою, що зреалізовані у віршах «Не треба класти руку на плече», «Боксер найтяжчої ваги», «Пісенька з варіаціями».

У своєму першому прозовому творі «Записки українського самашедшого», виданому 2011 року 80-ти тисячним тиражем, Л. Костенко висловила протест проти абсурду підміненості («нам Україну підмінили»), нищівного для національного буття України. Такі фальсифікації викликає спротив у небайдужої, спраглої духовного оновлення частини суспільства. Ареною і символом цього спротиву постає Майдан. Це і реальний, і метафоричний простір, де Україна, що «скучала за собою», «зустріла себе». Мали надію, що Україна стане найяскравішою демократією Землі. Тоді не стала. Чи ж стане тепер? Сам факт повторюваності Майдану (двічі за період з 2004 до 2014 року) свідчить, за словами І. Дзюби, «про його високу етику».

Після довготривалого поетичного мовчання у Ліни Костенко вийшла збірка «Річка Геракліта» (2011). Час, вічність, пам'ять – тріада, що знову складає сюжет буття у Л.Костенко і має нову метафору – річка Геракліта. Вода, ніби дзеркало, в якому людина бачить себе і з точки зору своєї минушості, і з точки зору вічності. У попередній збірці поезія існувала над берегами вічної ріки часу. Тепер покровителем людини в часі Л. Костенко бачиться Геракліт Ефеський, загадковий філософ – відлюдник Античності. У новій збірці метафоричним символом поета, який творить не на догоду обставинам, а всупереч їм, тепер і у Ліни Костенко виступає міфічний Сізіф (вірш «Тінь Сізіфа»), як це було у 70-ті роки в поетів «Київської школи».

Д. Дроздовський, автор післямови до збірки «Річка Геракліта» переконливо доводить наявність синестезії у метафоричному мисленні поетеси. Синестезія, заснована на подібності різномодальних явищ – зміщенні відчуттів, як здатність «чути» звучання кольорів, «бачити» пластику мелодії спостерігається у нових віршах поетеси ««Екзотика», «Біля

білої вежі», «Чорнобиль-2». Саме в індивідуально визначеному просторі краси криється поетична принадність віршів Ліни Костенко.

Новатором в оновленні української поетичної думки виступив Іван Драч. Солярні, сонцепоклонницькі мотиви переймають всю творчість поета – від першої збірки «Соняшник» (1962) до почорнобильської «Храм сонця» (1988). Вже перша «Балада про соняшник» стала предметною, уречевленою метафорою. Відобразити свій атомно-космічний вік І. Драч задумав у поемі «Ніж у сонці». Оригінальна образна характеристика в поемі набуває часто форми однослівного метафоричного епітета (обмолочений день спочива...), «заземленої» метафори (скачуть коні через бюрократів) або поетичної картинної метафори-речення: «На золотім щиті палаючого сонця Умру я переможцем». «Протуберанці серця» – метафора на означення того щасливого факту, що покоління шістдесятників відбулось й, разом з тим, відбулось духовне оновлення нації. У вірші І. Драч порівняв молоді сили юнацтва із протуберанцями серця, сонячними струменями енергії, порівняв із силою природи, яка пробиває з-під землі траву у травні, прославив у вічності нескорений дух єретиків. Новаторство поетичного мислення Івана Драча визначає метафора як всеохопний троп. У ній цілісно поєдналися давнє народнопоетичне і сучасне розуміння буття. Незважаючи на «планетарну» орієнтованість, на безберегу жадобу пізнання, що веде поета до розширення словника, актуалізації наукових понять-термінів, ознак сучасної інтелектуалізованої дійсності, Іван Драч закорінений у реалії «білохатого маленького села», яке існує у вічності і робить незнищеною українську людину. Одне з важливих джерел модернізації мислення І. Драча – поетична стихія Уолта Уїтмена. У вірші «Початок Уїтмена» Уолт порівнюється зі збуреним теслею, чортовим вогнем, зуби якого здатні розкришити гальку, гравій і граніт. Це образ справжнього поета і ним захоплюється український майстер. Драч ніби переймає в Уїтмена його веселу теслярську сокиру і також хоче океаном повстати на «хижій ріднющій землі». Отже, концептуальними метафоричними образами-символами з розгорненими

асоціативними полями у віршах І. Драча є океан і сонце як першопочатки творчого начала, незвичайного і прекрасного.

Метафора як троп художньої літератури активно вивчається у літературних курсах вищої і загальноосвітньої школи. Однією з основних проблем сучасної школи залишається невміння учнів самостійно мислити і висловлювати власні думки, а також порівнювати й аналізувати літературні явища і твори. У зв'язку з цим постають порушені у дипломній роботі проблеми і названі причини, які їх зумовлюють.

Старшокласники мають опанувати історико- й теоретико-літературні знання про суспільне значення художньої літератури. У Концепції літературної освіти зазначається, що це мінімальний перелік знань і вмінь учнів. Окреслені вимоги є дещо заскладними для сучасної школи, що пов'язується з недостатньо чітким структуруванням шкільної програми в ракурсі теорії літератури. Важливим чинником здобуття належної філологічної освіти є вивчення елементів теорії літератури, зокрема тропів художньої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш С. Поезія пісні: [про творчість Дмитра Павличка]. *Радянське літературознавство*. 1989. № 4. С. 42–45.
2. Барабаш С., Барабаш В. Філософія осягнення світу в ліриці Ліни Костенко. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. Зб. наук. праць. Вип. 5. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2006. С. 6–13.
3. Блум Г. Страх впливння. Карта перечитання : монографія. Екатеринбург, 1997. 214 с.
4. Базилевський В. Поезія як мислення. *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.* Кн. 3. Київ, 1994. С. 182–197.
5. Брюховецький В. Ліна Костенко : Нарис творчості. Київ, 1990. 256 с.
6. Гудков Л. Метафора. Культурологія ХХ век. *Энциклопедия*. Москва, 1995. Т. 2. С. 35.
7. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
8. Дзюба І. Подвижник. *Павличко Д. Правда кличе*. Київ, 1995. С. 6.
9. Дзюба І. Більший за самого себе. *Сучасність*. 1995. № 7-8. С. 82–88.
10. Дзюба І. Є поети для епох. Київ : Либідь, 2011. 208 с.
11. Денисюк І. Гранослов [про творчість Д. Павличка]. *Українське літературознавство*. Вип. 53. Львів, 1989. С. 133–141.
12. Денисюк І. «Слово моє зроблене з толу...» [Про творчу індивідуальність Дмитра Павличка]. *Прапор*. 1979. № 9. С. 124–128.
13. Драч І. Переплелись, як мамине шиття, сумні і радісні дороги...: [Штрихи до портрета Дмитра Павличка з нагоди 75-річчя з дня народження]. *Урядовий кур'єр*. 2004. 28 вересня. С. 12.
14. Драч І. Сонце і слово. Київ : Дніпро, 1978. 367 с.
15. Драч І. Вибрані твори : в 2 т. К. : Дніпро, 1986. Т.1. Поезії. 349 с.
16. Драч І. Лист до калини. Київ : Веселка, 1994. 249 с.

17. Дроздовський Д. Хвилі часу. *Костенко Л. Річка Геракліта*. Київ : Либідь, 2011. С. 281–321.
18. Дончик В. Грані сучасної прози: літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письм., 1970. 323 с.
19. Дончик В. Ім'я. *Зупинені миті. Статті, спогади, полеміка*. Київ : Рад. письм., 1989. 349 с.
20. Єрмоленко С. Вогнистий, спраглий «добридень!» Івана Драча. *Нариси з української словесності. Стилїстика та культура мови*. Київ : Довіра, 1999. С. 246–256.
21. Жиленко І. Homo feriens. *Сучасність*. 1999. № 2. С. 42
22. Жулинський М. Два крила несамовитого Павличка. *Урядовий кур'єр*. 1999. 28 вересня. С. 8.
23. Жулинський М. Відчайдушний голос українського болю. *Павличко Д. Вибрані твори: у 2 т.* Київ : Укр. енциклопедія ім. М. Бажана, 2008. Т. 1 : Вірші. Поеми. С. 5–25.
24. Задура Б. Правда життя – суть поезії (Про поезію Павличка). [Пер. з пол. М. Рябчука]. *Всесвіт*. 2001. № 3. С. 177–180.
25. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва. *Слово і час*. 2001. № 12. С. 27.
26. Ільницький М. Дмитро Павличко. Нарис творчості. Київ, 1985. 189 с.
27. Ільницький М. Іван Драч. Нарис творчості. Київ, 1986. 320 с.
28. Къеркегор С. Страх и трепет. Москва : Республіка, 1993. 383 с.
29. Каніболоцька Л. Метафора в поезії Івана Драча. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. Зб. наук. праць. Вип. 5. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ. 2006. 559 с.
30. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
31. Костенко Ліна. Неповторність. Вірші. Поеми. Київ : Молодь, 1980. 224 с.
32. Костенко Л. Річка Геракліта / упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ : Либідь, 2011. 336 с.

33. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
34. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка : монографія. Київ, 1999. С. 60.
35. Кравець Л. Метафора в лінгвофілософських теоріях ХХ століття. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 6. С. 42–45.
36. Літературознавча енциклопедія : у двох томах / автор-укладач Ю. Ковалів. Т.2. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 622 с.
37. Лесин В. Естетичні обрії поета: Спостереження над лірикою Д. Павличка. *Жовтень*. 1989. № 12. С. 113–119.
38. Лесин В. Словник літературознавчих термінів. Київ, 1985. 246 с.
39. Лотман Ю. Риторика [Избр. статті]. Москва, 1986. 648 с.
40. Лубківський Р. Просвіточ добра і любові: [Дмитрові Павличку – 75]. *Дзвін*. 2004. № 9. С. 110–126.
41. Лубківський Р. Чоловік, що стає піснями. *Літературна Україна*. 1989. 28 верес. С. 6.
42. Мамардашвили М. Психологическая топология пути. М. Пруст «В поисках утраченного времени». Санкт-Петербург : Изд-во Русск. Христианского Гуманитарного ин-та, 1997. 570 с.
43. Медвідь В. Шістдесяті: література і реальність. *Українські проблеми*. 1997. № 1. С. 104–122.
44. Моренець В. На зрізі контрастних переходів і заперечень: [до 70-ліття Д. Павличка]. *Дивослово*. 1999. № 9. С. 49–52.
45. Моренець В. Сто й одне начало. *Вітчизна*. 1989. № 9. С. 170–177.
46. Моренець В. Свобода поезії і поезія свободи. *Дивослово*. 1996. № 11. С. 10–14.
47. Никанорова О. В мені землі моєї кров. *Никанорова О. Література і сучасність*. Київ, 1982. С. 143–166.

48. Ницше Ф. Об истине и лжи во вненравственном смысле. *Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни: Сумерки богов: Утренняя зоря.* Москва, 1998. 608 с.
49. Новиченко Л. Синхрофазотрони посеред калини [Передм до кн. Драч І. Вибрані твори : В 2 т. Т.1. Поезії. Київ : Дніпро, 1986. 349 с.
50. Олійник Б. До глибини джерел. *Дніпро.* 1973. № 10. С. 137–143.
51. Осадчук П. «А день стоїть, як дзвін громохкий...». *Освіта.* 2001. 24–31 жовтня. С.12.
52. Острик М. Жива, гаряча поезія. *Радянське літературознавство.* 1976. № 6. С. 13–16.
53. Павличко Д. Твори. Київ, 1989. 437 с.
54. Павличко Д. Вибрані твори : у 2 т. / Гол. ред. Заблюк М. Т. 1 : Вірші. Поеми / вступ. ст. Жулинського М. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. Бажана, 2008. 608 с.
55. Панченко В. Поезія Ліни Костенко. Урок літератури. Кіровоград, 2000. С. 85–121.
56. Панченко В. «Дуже мені подобається все сонячне». Інтерв'ю з Іваном Драчем / Урок літератури. Кіровоград, 2000. С. 131–141.
57. Пастух Т. Ключ у світі метафори Ігоря Калинця, або одна поетична сторінка українського постшістдесятництва. *Слово і час.* 2002. № 7. С. 66–68.
58. Потєбня А. Из записок по теории словесности (1905). *Потєбня А. Эстетика и поэтика.* Москва, 1976. 300 с.
59. Равлів І. Тематичне й жанрове розмаїття Павличкової лірики 90-х. *Слово і час.* 1990. № 9-10. С.86–88.
60. Русанівський М. Історія української літературної мови : монографія. Київ, 2001. 392 с.
61. Рябчук М. Слово поета. *Всесвіт.* 1982. № 11. С. 173–174.
62. Скирда Л. Дмитро Павличко. *Письменники Радянської України.* Київ, 1981. Вип. 10. С. 205–224.

63. Стус В. Зникоме розцвітання. *Слово і час*. 1991. № 5. С. 4–5.
64. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. Київ : Факт, 2004. 368 с.
65. Сьомочкіна О. Дорога як «велика подорож життя». На матеріалі рубаїв Дмитра Павличка. *Дивослово*. 2005. № 4. С. 53–55.
66. Таран Л. «Дух життя справляє торжество...». Штрихи до портрета Д. Павличка. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 7. С. 23–31.
67. Тарнашинська Л. Екзистенціально-аксіологічна модель бути / здаватися як дихотомічне поле саморепрезентації шістдесятників. *Слово і час*. 2013. № 3. С. 34–49.
68. Тарнашинська Л. Ефект кривих дзеркал, або Заперечення мазохізму як національної риси. *Тарнашинська Л. Сезон вічності : Літ.-крит. статті. Париж–Львів–Цвікау : Зерна, 2001. С. 82–86.*
69. Тарнашинська Л. Час у творчості Ліни Костенко як темпоральний код структури людського досвіду. *Слово і час*. 2005. № 6. С. 42–52.
70. Тимошенко Н. Феномен метафори: проблема давня і сучасна. *Слово і час*. 2001. № 5. С. 29–37.
71. Ткаченко А. Іван Драч. Літературний портрет. Київ : Дніпро, 1988. 280 с.
72. Ткаченко А. Художній світ Івана Драча. Київ : Знання, 1992. 48 с.
73. Ткачук М. «Українські коні над Парижем» (Поема «Ніж у сонці» – феноменальний дебют Івана Драча). *Інтерпретації. Літературно-критичні статті, творчі портрети українських поетів ХХ ст.* Тернопіль, 1999. С. 60–71.
74. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства : підручник для гуманітаріїв. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
75. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному: Страх. Тотем и Табу. Москва, 2006. 658 с.
76. Фролова К. Розвиток образної свідомості в українській радянській ліриці (1917–1967). Дніпропетровськ : ДДУ, 1970. 315 с.

- 77.Хом'як Т., Процик І. «Люблю повертати людину очима до сонця... (Солярна символіка в поезії І. Драча). *Таїни художнього тексту*. Зб. наук. праць. Вип. 5. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2006. С. 272–279.
- 78.Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1987. 639 с.
- 79.Якобсон П. Психологія художественного восприяття : монографія. Москва, 1964. 864 с.
- 80.Якубовська М. Народ воскрешатиме в тобі: [До 75-річчя Дмитра Павличка]. *Всесвіт*. 2004. № 9-10. С. 144–149.